

20-May, 2026-yil

**JADIDLAR MA'RIFATPARVARLIGI — O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV
TA'LIMNING TARIXIY ILDIZI VA IJTIMOY-PEDAGOGIK POYDEVORI
SIFATIDA**

Axmatjonov Asrorjon

Rahimov Adham

Muxtorov Ozodbek

*Farg'ona Davlat Universiteti Tarix fakulteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari
va huquq ta'limi yo'nalishi 2-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asr boshidagi Turkiston jadidlarining ma'rifatparvarlik faoliyati zamonaviy inklyuziv ta'lim tamoyillari prizmasi orqali tahlil qilinadi. Tadqiqotda jadidlarning "Xayriya" jamiyatlari, metodik islohotlari hamda gender tengligi borasidagi qarashlarining bugungi kun ta'lim siyosati bilan g'oyaviy mushtarakligi yoritilgan. Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy, Ishoqxon Ibrat va Mahmudxo'ja Behbudiy asarlaridagi ta'limni bolaning individual ehtiyojlariga moslashtirish masalalari milliy inklyuziv pedagogikaning tarixiy asosi sifatida isbotlanadi.

Kalit so'zlar: Jadidlar, inklyuziv ta'lim, Munavvarqori, Abdulla Avloniy, Ishoqxon Ibrat, Mahmudxo'ja Behbudiy, ijtimoiy integratsiya, gender tengligi.

KIRISH

Bugungi kunda jahon ta'lim hamjamiyatining diqqat markazida turgan inklyuziv ta'lim konsepsiyasi har bir insonning ijtimoiy kelib chiqishi, jismoniy holati va imkoniyatidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlashni nazarda tutadi. O'zbekiston Respublikasida ham ushbu tizimni isloh qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Xususan, **O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktabrdagi PQ-4860-sonli qarori** [1] mamlakatimizda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning yangi bosqichini boshlab berdi. Mazkur hujjatda ta'lim muassasalarida alohida ehtiyoji bor bolalar uchun to'siqsiz muhit yaratish va ularning jamiyatga integratsiyalashuvini ta'minlash asosiy vazifa etib belgilangan.

Tarixiy ildizlar. Jadidlar harakati o'z mohiyatiga ko'ra mintaqadagi ilk ijtimoiy-pedagogik inklyuzivlik loyihasi edi. Ularning asosiy maqsadi jamiyatning barcha qatlamlarini, ayniqsa, ijtimoiy himoyaga muhtoj yetimlar va kambag'allarning farzandlarini faol o'quv jarayoniga jalb qilish bo'lgan. Munavvar qori Abdurashidxonov tomonidan asos solingan "Jamiyati xayriya" ittifoqi [2] o'z oldiga yetim bolalarni qo'llab-quvvatlash va ularga bepul zamonaviy bilim berish vazifasini qo'ygan. Bu esa zamonaviy inklyuziv ta'limning "ta'limda hamma uchun teng imkoniyatlar" tamoyili bilan to'liq hamohangdir.

Pedagogik inklyuzivlik. Jadidlarning "Usuli jadid" maktablari ta'limdagi metodik to'siqlarni olib tashlashning birinchi bosqichi bo'lib xizmat qildi. Abdurauf Fitrat o'zining "Najot yo'li" (Rahbari najot) asarida [3] ta'limni bolaning tabiatiga, uning aqliy va jismoniy imkoniyatlariga moslashtirish zarurligini ta'kidlaydi. Fitratning fikricha, bolaning ruhiyatini

20-May, 2026-yil

hisobga olmasdan berilgan bilim kutilgan natijani bermaydi. Bu qarashlar bugungi kun inklyuziv pedagogikasidagi "individual ta'lim trayektoriyasi" tushunchasining tarixiy asosi hisoblanadi.

Abdulla Avloniyning inklyuziv pedagogik qarashlarida bolaning jismoniy va aqliy salomatligi uyg'unligi masalasi markaziy o'rinni egallaydi. Alloma **badan tarbiyasi** masalasida bolani sog'lom qilib o'stirish mas'uliyatini bevosita ota-onalarga yuklasa, bolani fikr tomondan tarbiyalashda o'qituvchilarning faoliyatiga alohida e'tibor beradi [4]. Bu yondashuv zamonaviy inklyuziv ta'lim tizimidagi ota-ona va maktab hamkorligi tamoyiliga mos keladi.

"Shu bilan birga, jadidchilik harakatining yetakchisi **Mahmudxo'ja Behbudiy** ham ta'limda hamma uchun ochiqlik va tenglik g'oyasini ilgari surgan. Uning ta'kidlashicha, millatning har bir vakili zamon bilan hamnafas bo'lishi uchun nafaqat diniy, balki dunyoviy ilmlarni ham mukammal egallashi shart edi [7]. Behbudiyning o'quv jarayonida bir necha tillarni o'rganish va zamonaviy fanlarni joriy etish haqidagi qarashlari bugungi kun inklyuziv ta'limidagi 'moslashuvchan o'quv dasturi' va 'bolani hayotga tayyorlash' tamoyillari bilan fundamental jihatdan mushtarakdir."

Ijtimoiy integratsiya va gender tenglik. Jadidlar nafaqat maktab yoshidagi bolalarni, balki jamiyatning o'sha davrdagi eng chetlatilgan qatlami bo'lgan xotin-qizlarni ham ta'limga jalb etish orqali amaliy gender inklyuzivligini namoyish etganlar. Bu borada Ishoqxon Ibratning xizmatlari alohida e'tirofga loyiq. Ibrat qizlar ta'limini millatning umumiy taraqqiyoti bilan bog'lab, onalarning savodli bo'lishi kelajak avlod ma'naviyati uchun asosi ekanini ta'kidlagan [5]. Abdulla Avloniyning "Turkiy Guliston yoxud axloq" asarida ham tarbiya jarayonida bolaning ijtimoiy muhitini inobatga olish masalasi ilgari surilgan. Jadidlarning "millatni qutqarish — ayollarni o'qitishdan boshlanadi" degan tamoyili ta'limdagi barcha ijtimoiy to'siqlarni bartaraf etishga qaratilgan edi.

XULOSA

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, jadidlar harakati o'z mohiyatiga ko'ra jamiyatning barcha qatlamlarini, jumladan, yetimlar, kambag'allar va xotin-qizlarni ta'lim jarayoniga jalb etish orqali ijtimoiy inklyuzivlikning milliy modelini yaratgan. "Usuli-jadid" maktablaridagi pedagogik yondashuv shunchaki o'qitish metodikasi emas, balki bolaning ruhiyati, jismoniy holati va individual qobiliyatiga yo'naltirilganligi bilan zamonaviy inklyuziv ta'lim tamoyillariga to'la mos keladi. Jadid ma'rifatparvarlari tomonidan ilgari surilgan ota-onalar va o'qituvchilar hamkorligi hamda gender tengligi borasidagi g'oyalar bugungi kunda alohida ehtiyojli bolalarni jamiyatga integratsiya qilishda muhim metodik manba bo'lib xizmat qiladi. Xulosa o'rnida aytish mumkinki, jadidlar merosi Yangi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan zamonaviy inklyuziv ta'lim islohotlari uchun mustahkam tarixiy va milliy-ma'naviy poydevor vazifasini o'taydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (SNOSKALAR RO‘YXATI):

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 14.10.2020-y., 07/20/4860/1387-son.
2. Abdurashidxonov M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2003. – B. 45-48.
3. Fitrat A. Najot yo‘li (Rahbari najot). – Toshkent: Ma’naviyat, 2001. – B. 92-96.
4. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – B. 15-25.
5. Ishoqxon Ibrat. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2005. – B. 32-38.
6. Dolimov U. Turkistonda jadid maktablari. – Toshkent: Universitet, 2006. – B. 112-115.
7. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2006. – B. 54-58.

Global
Science
Publication